

GÓMEZ SEIBANE, Sara; SÁNCHEZ PARAÍSO, María; PALACIOS, Azucena (ed.) (2021).
Traspasando lo lingüístico: factores esenciales en el contacto de lenguas.
Madrid: Iberoamericana; Frankfurt am Main: Vervuert. 209 p.

Aquest llibre, editat per les doctores Sara Gómez Seibane, María Sánchez Paraíso i Azucena Palacios, les quals tracten de perfilar la concepció tradicional de la lingüística de contacte a la Universitat Autònoma de Madrid, recull onze contribucions que configuren un recorregut per aspectes condicionants del contacte de llengües. Alhora, vol *traspasar* la perspectiva lingüística i endinsar-se en els canvis induïts per contacte, analitzant-los a partir de la incidència d'altres factors com la instrucció reglada, la consciència de la norma i l'espai cultura-natura. Les autores afirmen que «la innovación comienza en el individuo; por lo tanto, los mecanismos o los procesos de cambio deben explicarse [...] en función del modo en que los sistemas lingüísticos interactúan en la mente del individuo» (p. 7). Així, el volum se centra en el fet que les qüestions lingüístiques són importants, tot i que no pas úniques, per explicar i interpretar el canvi lingüístic.

La primera contribució, «Tipos de hablantes y contextos comunicativos en situaciones de contacto: el caso de Guatemala», de García Tesoro, examina dos canvis induïts per contacte —l'omissió pronominal de l'objecte directe de tercera persona i l'ús de *en* amb verbs de moviment— i parteix de la hipòtesi que el canvi és motivat pel tipus de parlants. En concret, el treball de camp es du a terme en dues comunitats (els municipis de Chicacao i San Pedro de la Laguna), on el contacte entre el tzutuhil i el castellà és intens i on conviuen monolingües de castellà i bilingües de tzutuhil-castellà. Tot i la complexa situació sociolingüística dels municipis, estableix quatre tipus de parlants: monolingües en castellà, monolingües passius, bilingües simètrics i bilingües instrumentals. A partir de quaranta entrevistes, conclou que, per als dos fenòmens, «los bilingües instrumentales se revelan como el motor de la variación» (p. 27) i que en la comunitat on només hi ha bilingües els canvis estan més acceptats i, per tant, més estesos entre els parlants.

En segon lloc, Palacios s'endinsa en el grau d'incidència del factor *adquisició incompleta* del castellà com a L2 en la variació en el sistema pronominal de tercera persona de tres varietats del castellà en contacte amb el maia yucatec, l'otomí i el tzutuhil. Si bé arriba a la conclusió que per a aquest fenomen el factor no resulta explicatiu, ja que en tots els grups es documenten tant solucions locals (*loísmo*) com etimològiques, considera que és «un cambio indirecto inducido por contacto y no de “interferencias” individuales de cada hablante activadas cada vez que selecciona una forma pronominal» (p. 40).

A continuació, Sánchez Paraíso aborda l'anàlisi dels pronoms àtons de tercera persona, prenent com a factor incident la consciència de la norma lingüística dels

parlants. En concret, analitza vint-i-cinc entrevistes a monolingües de castellà (8), bilingües amb el castellà com a llengua dominant (10) i bilingües amb el quítxua com a llengua dominant (7), tots de la ciutat de Juliaca (Perú). Les dades constaten un patró local d'ús de *lo/los* en un 57 % dels casos d'objecte directe (amb un 45,7 % d'ús de *lo* per a referents femenins) i de *le/les* com a objecte indirecte en un 93 % dels casos, fins i tot en els monolingües; per tant, es conclou que factors extralingüístics com la consciència lingüística, i no el grau de bilingüisme, són els que expliquen el fenomen.

El quart article, «Sobre la percepción del castellano hablado en el País Vasco a partir de una encuesta», el signa Gómez Seibane. Mitjançant una enquesta distribuïda per Facebook i Twitter, analitza les actituds envers la varietat de castellà parlada a la comunitat autònoma basca i correlaciona les respostes amb variables com la identitat, el nivell d'eusquera, l'edat i la província d'origen. En general, aquesta varietat de castellà es percep positivament, amb prestigi i propera a la noció d'estàndard; d'altra banda, les variables *nivell d'eusquera*, *identitat* i *província d'origen* resulten estadísticament significatives; per exemple: «a mayor nivel de euskara (alto y nativo), mayor grado de acuerdo en la valoración positiva de la variedad; asimismo, quienes se definen como “vascos” y “tan vascos como españoles” son los que mayor grado de acuerdo manifiestan tanto con la buena fama del CPV, como con su cercanía al castellano estándar» (p. 80).

En cinquè lloc, Camus exposa els resultats d'una enquesta dissenyada per analitzar el *leísmo* femení en el castellà del País Basc. Parteix de la particularitat que caracteritza aquesta varietat en comparació amb altres varietats peninsulars: «El uso de las formas de dativo *le/les* para los CD encabezados por nombres de referencia humana en femenino», en concret, en produccions de parlants de nivell sociocultural alt i de zones urbanes. La conclusió més significativa és que el *leísmo* femení no estàndard està força implantat entre els parlants assenyalats.

Guerrero i Torres exploren el concepte *ideologia de la puresa* en el marc de les llengües en contacte. Específicament, revisen qüestions teòriques com *estàndard*, *purisme* i *consciència lingüística* en situacions de contacte entre el castellà i tres llengües indomexicanes: el tepehuà del sud, el zoque i el purépetxa. El seu estudi insisteix en la rellevància de les actituds lingüístiques dels parlants en l'expansió del canvi lingüístic induït per contacte: «No hay lenguas exentas de “mezclas”, pues las lenguas van incorporando la historia de sus hablantes y las condiciones sociales por las que atraen» (p. 111).

«Niveles de percepción de las vocales en contacto: el caso de una variedad de español andino en Bolivia», de Babel, McGowan i Enríquez, analitza la percepció de la qualitat vocàlica de parlants de quítxua (*quitxuistes*) i de castellà (*castellanistes*) de Saipina (Bolívia central), mitjançant un experiment sociofonètic basat en la tècnica d'aparellament de veus disfressades (*matched-guise*) i en entrevistes. Com en les societats andines, les variacions fonètiques en determinats fenòmens vocàlics del castellà per part dels parlants de quítxua són menyspreades i estigmatitzades (Delforge, 2012; Klee i Caravedo, 2006). La base de l'experiment consistia a dir prèviament als

informants que escoltarien un *quetxuista* o un *castellanista*. Els resultats demostren que aquesta informació social prèvia influeix en la percepció del parlant.

Partint del mètode lexicogràfic, en l'aportació «Sustrato y contacto lingüístico: dos historias léxicas de los Andes norperuanos», Andrade i Ferrell Ramírez qüestionen la teoria del substrat lingüístic en el context andí perquè la consideren massa reduccionista. Argumenten la possibilitat d'influència d'altres llengües mitjançant l'anàlisi del substantiu *poña* —al qual atribueixen un origen asturià— i de l'adjectiu *jaque* —el qual consideren de procedència aimara.

Escobar aporta «Mirada diacrónica y sociolingüística: contacto entre el español y el quechua», on analitza fenòmens gramaticals de dos moments històrics amb dinàmiques socials pròpies: a) el període colonial, amb textos escrits en castellà, i b) dades actuals orals, de dos dialectes (castellà andí peruà i castellà riberenc de Lima). L'anàlisi diacrònica i sociolingüística demostra que, entre els segles XVI i XIX, «la dinámica lingüística no favorecía la emergencia de un bilingüismo extendido [...], ni en la sociedad española ni en la indígena» (p. 155). En canvi, els canvis socials, econòmics, polítics i migratoris dels segles XIX a XXI van afeblir el llegat colonial i van afavorir el bilingüisme social, el contacte lingüístic i, en definitiva, l'auge i la difusió del «castellà andí».

De Patzelt és «Identidades sociales en condiciones de movilidad y migración», on destaca la necessitat d'aprofundir com es representen les identitats, sobretot en contextos diaspòrics. Específicament, s'hi analitzen les representacions endògenes (autodesignacions) i exògenes (denominacions que es reben per part d'altri) de migrants hispanòfons a la Guaiana Francesa, els quals mantenen la identitat d'origen, però alhora en construeixen una de nova. Així, assenyalen que s'autoanomenen *sudamericanos*, però mai *hispanos*, i exògenament solen ser *sudamericanos* i *peruanos*.

Tanca el volum Mick, amb l'article «Regímenes naturales-culturales de contacto: dinámicas discursivas en el contacto de lenguas en el Perú», emfasitzant que aquest factor és bàsic en les dinàmiques socioambientals. Des del context peruà, sosté la correspondència entre les característiques ecològiques d'una zona i el seu sistema de comunicació; per exemple, «cuidarse de un uso orientalista de los posesivos y usarlos más bien para crear empatía y reciprocidad [...] [y] promover activamente un léxico que deconstruya lógicas y valores naturalistas de posesión, consumo y progreso» (p. 202).

En definitiva, el monogràfic agrupa recerques rigoroses que insten el lector a reflexionar sobre els fenòmens de contacte lingüístic sense titllar-los de simples importacions d'elements d'una llengua A a una llengua B. En l'anàlisi de fenòmens similars es destaquen sobretot factors no lingüístics; així, es constata la rellevància dels aspectes educatius, ecològics i migratoris, o dels conceptes *norma*, *puresa* i *estàndard*, entre d'altres (tots ells aspectes rellevants també en el context sociolingüístic català, on les dinàmiques de contacte amb el castellà resulten també complexes).

BIBLIOGRAFIA DE REFERÈNCIA

- DELFORGE, A. M. (2012). «Nobody wants to sound like a *provinciano*»: The recession of unstressed vowel devoicing in the Spanish of Cusco, Perú». *Journal of Sociolinguistics*, vol. 16, núm. 3, p. 311-335.
- KLEE, C. A.; CARAVEDO, R. (2006). «Andean Spanish and the Spanish of Lima: Linguistic variation and change in a contact situation». A: MAR-MOLINERO, C.; STEWART, M. (ed.). *Globalization and language in the Spanish-speaking world*. Basingstoke: Palgrave Macmillan, p. 94-113.

Cristina ILLAMOLA
Universitat de Barcelona